

Handel en wandel van een negentiende-eeuws zakenman

Kees Bruin en Bert Schijf

Inleiding

De biografie vormt in Nederland een verwaarloosd genre. Terwijl landen als Engeland en Frankrijk kunnen bogen op een langdurige traditie, is er in Nederland slechts een handvol boeken over illustere geachte personen te vinden. Biografieën over zakenlieden zijn nog zeldzamer, hun levensverhaal is meestal verstopt achter droge bedrijfsgeschiedenissen die in de vorm van gedenkboeken daarentegen wél met een zekere regelmaat verschijnen.

Recent is een omvangrijke biografie verschenen over een negentiende eeuwse zakenman: *Muller een Rotterdams Zeehandelaar*. In deze biografie wordt zeer uitvoerig het leven beschreven van Hendrik Muller Szn, zoon van een doopsgezinde dominee, later hoogleraar, uit Amsterdam. Na zijn huwelijk vestigde Muller zich in Rotterdam en werd daar opgenomen in de kring der vooraanstaanden. Hij was medeoprichter van een aantal belangrijke instellingen en heeft daarmee een bijdrage aan de ontwikkeling van de Nederlandse economie geleverd.

Het boek, geschreven door een kleinzoon, bevat een schat aan gegevens, bedrijfseconomische en persoonlijke. De kwaliteit van de biografie stijgt uit boven de meeste biografieën over zakenlieden: de betekenis van Muller wordt niet opgeblazen; ook minder vleiende aspecten van zijn persoonlijkheid worden belicht. Toch vertoont het boek enkele opvallende leemtes: naast de vele bladzijden over zaken - wellicht verklaard door het feit dat de schrijver zélf zakenman was - wordt er weinig vermeld over het gezinsleven, de kinderen en mevrouw Muller. Over het sociale verkeer, anders dan tussen zakenvrienden, wordt slechts terloops gespro-

ken.

Het boek blijft sterk beschrijvend. Dat geeft gelijk de kracht en zwakte van het boek aan. Welke beoordeling gekozen wordt, zal sterk afhangen van de "belangen" van de lezer. Vol als het staat met gegevens over de zaken van Hendrik Muller zal een historisch-econoom waarschijnlijk meer reden tot enthousiasme hebben dan een socioloog (1).

Voor een socioloog laat het boek nogal wat vragen onbeantwoord. Thema's als Mullers positie binnen de economische en politieke elites, de mate van verbondenheid of geslotenheid van deze elites in de vorige eeuw worden nauwelijks besproken. Dat dit aan de biograaf, die zich deze taak nu eenmaal niet gesteld heeft, moeilijk verweten kan worden, spreekt vanzelf; dat een socioloog hier z'n spijt over uitsprekt, ook.

Ondanks deze manco's komt een socioloog die geïnteresseerd is en negentiende eeuwse elites in Nederland uit het boek toch heel wat te weten. Door de beschrijving van de vriendschappen tussen Muller en enkele zakenlieden wordt bijvoorbeeld een verderreikend inzicht gegeven in het netwerk van de toenmalige ondernemerswereld (2). Uit de tekst zijn voldoende gegevens te halen die een beter zicht geven op de ontwikkeling van zulke netwerken. Dat is van belang omdat in het gebruikelijke netwerkonderzoek (vgl. *Graven naar Macht*) de analyse beperkt wordt tot formele functienetwerken en de vraag naar de manier waarop functies verworven worden buiten beschouwing blijft.

We zullen hier vooral deze gegevens naar voren halen. Waar mogelijk zullen we er andere gegevens omheen plaatsen om zo, nadrukkelijker dan in het boek, de beschrijving van Mullers leven te betrekken op het functioneren van de economische en politieke elites in de vorige eeuw, de geslotenheid en openheid ervan.

Sociale stijging

Rond de jaren '50 van de vorige eeuw was er van de roemruchte ondernemersgeest uit voriger eeuwen in Nederland weinig overgebleven. Er was wel een grote kapitaalrijkdom, maar van investeringen in

nieuwe ondernemingen was geen sprake. De kapitaalbezitters hielden het op veilige buitenlandse beleggingen. "Daarbij komt dat er geen kapitaal was, dat er nu is, in voornamelijk de laatste dertig jaar verdiend, en het was niet te krijgen in het rijke Holland, omdat er een vooroordeel tegen fabrieken bestond" schreef de Twentse textielfabrikant en industrieel Stork in 1854 aan Muller (Muller, 121).

Naast deze economische verstarring was er ook sprake van een sociale verstarring. Sociale stijging was in de eerste helft van de negentiende eeuw zeer moeilijk, zeker over grote afstanden. Zonder een vader met een beroep van aanzien, bijvoorbeeld dominee, en een goed huwelijk kwam iemand met ambities niet ver.

In Amsterdam was deze stilstand misschien nog wel scherper dan elders voelbaar. "Amsterdam was in de eerste eeuwheft, en tot in de jaren '60, een vrijwel verstarde stad. Men bleef op z'n plaats: migratie was er weinig, van sociale stijging kon bij de geringe economische ontwikkeling nauwelijks sprake zijn" (Van Tijn, 3). Over de maatschappelijke mobiliteit in Amsterdam in die jaren geeft Quack - door zijn functies en relaties bij uitstek een kenner van deze matier - een treffend oordeel: "Het eigenaardige en loffelijke kenmerk was wel dit, dat in de koopstad Amsterdam handelsgeluk en geldtrots, alleen en onverzeld, zich nergens op de eerste plaats konden doen gelden. Daar waren traditie en relatieën van vroeger nodig. Het roerige ontbrak, maar het rumoerige, lawaai-zieke onzer dagen eveneens. Voorts bewoog zich geheel het leven in vrij afgesloten maatschappelijke kringen. Het kostte moeite door fortune of aanhuwelijking van den éénen kring in den anderen te komen: nog meer moeite zich in verscheidene kringen te bewegen of te handhaven" (Quack, 337).

De familie Muller behoorde zeker niet tot de hoogste kringen in het vroegnegentiende eeuwse Amsterdam. De familie was ook niet bijzonder rijk. De vader van Hendrik Muller, Samuel Muller, was een Duitse immigrant van goede maar lang geen patricische, doopsgezinde familie, die het in

Amsterdam van predikant tot hoogleraar aan het Doopsgezinde Seminarium bracht. Door zijn functie kwam Samuel Muller wél in aanraking met de Amsterdamse hogere kringen.

"De kinderen kregen allen een behoorlijke opleiding, kwamen bij gegoede Amsterdamse families aan huis en hadden steeds 'goede' vrienden" (Muller, 1). De kinderen en hun ouders onderhielden hun leven lang een hechte familieband. Voor Hendrik was vooral de relatie met zijn oudere broer Pieter Nicolaas ook zakelijk van groot belang.

Muller begon zijn loopbaan toen hij als veertienjarige in dienst trad bij een Belgische manufacturenzaak die in Amsterdam een bijkantoor had. De manufacturenhandel zou voor Muller de rest van zijn leven een grote rol blijven spelen. Eind 1839 werd hij een zelfstandig zakenman, maar veel verdiende hij nog niet. Zijn familieleden traden af en toe op als geldschieters. Hoe nauw de relatie tussen Mullers zaken en het ouderlijk huis was, blijkt uit het volgende voorbeeld. Begin 1841 werd hem door een Duitse firma een partij laken toevertrouwd. De hele familie werd ingeschakeld: thuis werd een stelling voor het opslaan van de partij getimmerd. En zijn vader voegt in een Duitse brief die hij voor Hendrik corrigeerde, na "in dem Hause meines Vaters", de zinsnede "des Herrn Professors in der Theologie bei den Taufgezinnen in de Niederlanden" toe (Muller, 10). Veel hielp het echter niet. Pas enkele jaren later liepen de zaken beter. Muller ging toen een compagnonschap aan met een zekere Willers. Later schreef hij over zijn zaken in die tijd dat hij ze met "uitnemend gevolg dreef" (Muller, 18).

Huwelijk

Tot 1849 zag het er niet naar uit dat voor Muller meer dan een textielhandel van middelbare grootte in Amsterdam was weggelegd. Dit veranderde echter. Sinds 1844 had hij handelrelaties met Huibert van Rijckevorsel, een bijna zes jaar oudere zakenman uit Rotterdam. Muller zelf schrijft hierover: "Toen hij (Van Rijckevorsel) in 1846 het plan opvatte en met een klein scheepje van 67 last aanvatte om op de kust van Guinea te gaan handelen,

nam die relatie aan omvang onmiddellijk toe en werden beide zaken, voor zover de manufacturen betreft die daarin alras de overhand verkregen, geheel door mij geleid". Daaronder leden Mullers Amsterdamse zaken en "dit gaf, naast mijn engagement met zijne zuster, aanleiding tot onze associatie, die eerst met December 1862 eindigde, toen de arme man door krankzinnigheid was aangetaast" (Muller, 19).

De aanstaande schoonvader van Hendrik Muller, Abram van Rijckevorsel, was een man van betekenis, met veel invloed en gezag zowel in Den Haag als in Rotterdam, een echte "notabel". Hij had vele openbare en maatschappelijke functies, waarvan de belangrijkste het voorzitterschap van de Rotterdamse Kamer van Koophandel was, die hij van 1838 tot zijn dood in 1864 heeft geleid. Van 1841 tot 1850 was hij lid van de Tweede Kamer waar hij zich deed kennen als voorvechter van het liberalisme.

Begin 1849 vroeg Hendrik Muller Van Rijckevorsel om de hand van zijn dochter Marie. Van Rijckevorsel stelde als één van de voorwaarden dat Rotterdam de woonplaats van het toekomstige echtpaar zou zijn. Voor Hendrik had dit gevolg dat hij zijn zaken in Amsterdam moest opgeven. In mei 1851 trad hij in het huwelijk en vestigde zich in Rotterdam.

Voor Muller betekende zijn huwelijk een stijging op de maatschappelijke ladder, maar het was voor hem tevens de overgang van een grote naar een veel kleinere stad. Telde Amsterdam in 1849 ongeveer 247.000 inwoners (Van Tijn, 105), Rotterdam had in 1851 slechts 86.648 inwoners (Van Dijk, 435). Binnen het kleine kringetje van invloedrijke families kende iedereen elkaar. Het was een kringetje dat "door de grote gezinstalrijkheid en onderlinge vermaagschapping al zulk een grote familie vormde, dat binnen die kring slechts bij uitzondering een buitenstaander, een nieuwkomeling werd toegelaten" (Mees, 342, 343). Zo wordt het Rotterdam van de jaren 1870-1890 gekenschetst, het Rotterdam van de jaren vijftig zal niet veel anders zijn geweest. De overeenkomst met de eerder geciteerde beschrijving van Quack is treffend. Uit niets uit de bio-

grafie blijkt echter dat Muller moeite had om te worden opgenomen in deze Rotterdamse kringen. Zijn huwelijk met een dochter van Van Rijckevorsel stond daar waarschijnlijk garant voor.

Rotterdam kende een eigen stijl van zaken doen: "Men was er voortvarend en weinig conservatief. Al was deze manier van zaken doen aantrekkelijk, niet te ontkennen viel, dat zij wel wat lokaal patriottisch getint was en niet ontkwam aan een zekere zelfingenomenheid, die het gevaar meebracht van de onderschatting van de wijze, waarop in andere steden zaken gedaan werden. Te Amsterdam was dit minder het geval" (Mees, 476, 477).

Het inwoneraantal van Rotterdam groeide snel (Van Dijk, 435, 436), sneller dan dat in Amsterdam. Tegelijkertijd maakte Rotterdam een economische bloei door. De biografie geeft vele voorbeelden van Mullers bijdrage aan deze bloei van Rotterdam: de oprichting van de Rotterdamse Bank, enkele handelsmaatschappijen en diverse instellingen op uiteenlopende gebieden, zoals een algemene bibliotheek.

Samenwerking en zelfstandigheid

Het comgangnonschap met Huibert van Rijckevorsel heeft ruim tien jaar geduurd. Al die tijd had Muller een ondergeschikte positie: het was Huibert die de breiven ondertekende, over "mijn schepen" sprak. De Firma Van Rijckevorsel, zoals de officiële naam luidde, was één van de weinige firma's in Nederland die met eigen schepen handel op de Westkust (de Goudkust) van Afrika dreef. Voor de firma was het jarenlang de belangrijkste bron van inkomen.

Tot 1872, toen ze aan Engeland werden overgedragen, bestonden er aan de Afrikaanse Westkust een aantal Nederlandse factorijen. Muller was één van de felste, en deskundigste, tegenstanders van deze overdracht, maar de Nederlandse regering heeft nooit veel aandacht aan deze uithoek van haar koloniale rijk besteed en was heel tevreden met de overdracht in 1872 (in ruil voor handelsrechten op Atjéh).

Binnen de firma hield Muller zich voornamelijk met

de manufacturenhandel -hij noemde zich "manufacturist"- bezig en hield zich steeds op de hoogte van nieuwe ontwikkelingen. Daarbij werd hij geholpen door zijn vriendschap met Stork.

In 1854, toen ze elkaar leerden kennen, ondernamen ze samen een zakenreis naar Saksen, Beieren en Zwitserland, waar Muller vele relaties in de katoenindustrie had. Deze reis is voor beider toekomst van groot belang geweest: ze leerden de veel verder ontwikkelde textielindustrie in het buitenland kennen. Deze ervaring was voor Stork en Muller een reden om de rest van hun leven vurige pleitbezorgers van de vrijhandel te worden. Stork vertelt in een geschrift uit 1888 dat hij, net terug van zijn reis, Thorbecke de vraag stelde: "Wat helpt ons de protectie, als wij er zoo op inslapen; wij zijn veel te eenzijdig gebleven met onze textielindustrie (...). Zou het niet verstandiger zijn de protectie geleidelijk af te schaffen, opdat wij genoodzaakt worden ons in te spannen" (Muller, 118). Het was precies de conclusie waartoe Muller ook reeds was gekomen. Hij werd overtuigd liberaal en zou zijn leven lang strijden voor opheffing van de in zijn ogen zinloze bevoorrechtiging door tolmuren, subsidies en garanties. Daarbij kwam hij herhaaldelijk in conflict met industriëlen die deze protectie nodig achtten om een nadelige druk op de nijverheid, veroorzaakt door een invoer van overproductie uit het buitenland, te vermijden.

In 1857 liet Muller, verontrust over de toestand van de textiel in Twente, een boek verschijnen met als titel *De Nederlandsche Katoennijverheid en het Stelsel van Bescherming in Nederlandsch-Indië*. Het mag opmerkelijk genoemd worden hoe vaak negentiende eeuwse zakenlieden naar de pen grepen als iets hun niet zinde- Muller was lang niet de enige.

Muller hechtte grote waarde aan het op peil houden van zijn kennis over handel en nijverheid. Zijn leergierigheid hield duidelijk verband met zijn koopmansbelangen: hij was er in zijn vroege ondernemingsjaren al gauw achtergekomen dat voor het behalen van economisch voordeel een meer gerichte kennis van zaken absolute noodzaak was. In

zijn boek over de katoennijverheid hamerde hij erop dat "te huis door wetenschappelijke opvoeding... een hechte grond (wordt) gelegd, opdat de zaken van practische kennis in een welbereiden akker vallen", en even later roept hij uit: "Met voorvaderlijke kraht en volharding gestreefd naar kennis... En kennis is magt." (Muller, 128). Muller optreden op het gebied van onderwijs en wetenschap - hij steunde bijvoorbeeld het Aardrijkskundig Genootschap - kwam voort, zou men kunnen zeggen, uit een al heel oud, typisch Hollands-burgerlijk kennisideaal, dat van de *mercator sapiens*. Hetzelfde ideaal als waarvoor de Amsterdamse handelselite zich in de zeventiende eeuw bij de oprichting van het Athenum Illustre sterk maakte: niet de vorming van de zwierige aristocraat, maar van de geleerde koopman, die volleerd is in praktische vakken als sterrenkunde, aardrijkskunde, wiskunde en oock geschiedenis (zie Burke, 99).

Begin 1863 richtte Muller zijn eigen firma Muller & Co op. Het hoofdbedrijf van de nieuwe firma werd de export van textiel naar Indië. Muller was dus al 45 toen hij zijn eigen zaak ging leiden en daarmee in de openbaarheid trad. Dat hij daarvoor al bekendheid en aanzien genoot blijkt wel uit de aanbieding van twee functies in die jaren: het lidmaatschap van de Tweede Kamer en dat van de Kamer van Koophandel te Rotterdam. Beide functies wees hij echter af wegens de vele zakenbesognes.

De Rotterdamse Bank

In 1862 pleegde Muller met Marten Mees overleg over de oprichting van een bank. Mees was lid van het Bankiershuis R. Mees & Zoonen. Evenals Muller was hij op veel gebieden actief, zowel zakelijk als maatschappelijk (zie Mees, 1946). Mees is niet alleen één van de medeoprichters van de Rotterdamse Bank geweest, hij was ook medeoprichter van de Amsterdamse Bank in 1872. In 1863 schreef Mees aan zijn broer, W.C. Mees, die zojuist president van de Nederlandse Bank was geworden: "Met Muller daarover sprekende kwam het ons voor, dat het misschien mogelijk zou zijn een zoo lang gewenschte Bank te maken, die op Java opereerde en dat wij

voor de oprichting daarvan misschien gebruik konden maken van de manie tot oprichting van Maatschappijen tot welk doel ook; Wij hebben toen gezamenlijk met de andere kassiers een 20-tal voorname O-Indische handelaars bijeengeroepen, en aan dezen gevraagd, of zij lust hadden zulk een plan op te vatten." (Muller, 162). Op 16 mei werd het voorlopig ontwerp voorgelegd aan een vergadering, waartoe 41 firma's en personen waren uitgenodigd. Enkele maanden later werden de statuten goedgekeurd en werden de commissarissen benoemd, waaronder Muller en voor R. Mees & Zoonen, Maartens oudere broer Jan (zie ook Brugmans, 1963).

De oprichting van de Rotterdamse Bank was niet de enige in het jaar 1863. Vele andere, soms nog steeds bestaande, Naamloze Vennootschappen werden in dat jaar opgericht. Het is een aanwijzing dat de stilstand in de Nederlandse economie langzamerhand werd overwonnen.

Andere Bankzaken

In 1869 ontstonden er bij de Koninklijke Weefgoederenfabriek C.T. Stork financiële moeilijkheden. Stork maakte zich hierover ernstige zorgen en wendde zich tot zijn vriend Muller. Deze raadde hem aan Mees te raadplegen. Mees onderzocht de zaak en verklaarde zich bereid om met enige vrienden het benodigde kapitaal te verschaffen. Deze gang van zaken is één uit de vele voorbeelden hoe moeizaam de financiering verliep, hoe sterk het nog afhing van persoonlijke vriendschappen en contacten. Grote banken bestonden er vrijwel niet en de bestaande hielden zich nauwelijks met kapitaalverschaffing aan de industrie bezig. Toen Stork in 1861 en 1862 probeerde om aan geld te komen voor de aanleg van de voor ontsluiting van Twente belangrijke spoorweg Almelo-Salsburg, had hij grote moeite om van de Amsterdamse "bange financiers" uit die dagen "eenige tonnen gouds" los te krijgen (Stork, 51-53; zie ook Mees, 350-366).

Bij deze bankzaken speelde Muller alleen maar een bemiddelende rol. Veel directer was zijn optreden bij de heroriëntering op bankzaken van de Nederlandsche Handelsmaatschappij (die nu samen met de Twentsche Bank de ABN vormt). Van 1868 tot 1881,

toen hij er wegens ruzie genoeg van kreeg, is Muller commissaris van de Handelsmaatschappij geweest. Hij kreeg hiervoor alleen een presentiegeld en een reiskostenvergoeding.

De Handelsmaatschappij hield zich in die tijd nog voornamelijk bezig met de katoenhandel op Nederlandsch-Indië. De Handelsmaatschappij bezat bij deze handel grote privelegies, waartegen Muller, fervent aanhanger van de vrijhandel als hij was, zich heftig heeft verzet. Het was een bron van veel onmin tussen Muller en de directie.

In 1880 schreef Muller een nota waarin hij voorstelde dat de Handelsmaatschappij zich meer zou gaan toeleggen op bankzaken: "De nieuwe werkkring is, naar ik meen, op het gebied van het bankwezen te vinden, van het bankwezen bovenal met Indië (...)" (Muller, 253). Zijn voorstel werd door de directie overgenomen. In dezelfde periode speelde bovendien de opvulling van een vrijgekomen directeursplaats. Muller was, zoals te verwachten, een groot voorstander van het aantrekken van een deskundige op het gebied van bankzaken. Onder de kandidaten bevond zich B. Heldring, eveneens een domineeszoon (3), die sinds de oprichting in 1865 directeur was van de Kas-Vereniging te Amsterdam. Het was Muller, aan wie Heldring "zeer goed bekend was", die hem had gepolst voor het directeurschap. Het komt de biograaf waarschijnlijk voor dat Mullers broer Pieter Nicolaas, die commissaris van de Kas-Vereniging was, hem op Heldring had geattendeerd. Heldring zelf schrijft in een brief - die de biograaf niet citeert - aan Muller: "Wilt mijnen dank aannemen voor deze onderscheiding (het directeurschap B&S) die ik in de eerste plaats aan Uwe welwillende tusschenkomst verschuldig ben". (Herinneringen, 4, noot 1). Alweer hetzelfde beeld: een klein aantal personen die in het bedrijfsleven elkaar de functies toedeelden.

Politieke activiteiten

In 1881 werd Muller, voor de liberale partij, lid van de Eerste Kamer; hij bleef het tot zijn dood. Het was niet zijn enige politieke functie, naast zijn lidmaatschap van de Provinciale Staten van Zuid-Holland, was hij ook nog lid van de Rotter-

damse gemeenteraad.

De benoeming van Muller ging niet zonder strubbelingen. Hij was al twee keer eerder voorgedragen, maar die voordrachten liepen steeds op niets uit. Toen hij bij de derde voordracht zeker was van zijn benoeming, was zijn vrouw daar niet erg gelukkig mee, zoals uit een briefwisseling tussen zijn zoons blijkt. "Zij is bang", schreef Henk aan Sam, "dat hij voor vervelend zal worden gehouden en betreurt dit na een leven vol daden. Haar gezegde dat papa meer een man van de daad dan van het woord is, acht ik juist. Toch geloof ik dat hij er een goed figuur zal maken *indien* hij zich vast voorneemt erg veel te zwijgen en beknopt te zijn". (Muller, 357). Het is één van de weinige keren dat we, zij het indirect, de mening van mevrouw Muller te weten komen. Dat ze geen ongelijk had, blijkt uit de vele citaten die de biograaf uit het werk van Muller geeft: hij had een breedsprakigheid die zelfs zijn tijdgenoten soms te veel werd.

De Eerste Kamer telde toen slechts 39 leden die voor een zittingsduur van 9 jaar door de Provinciale Staten werden gekozen. Verkiezing betekende toegelaten worden tot een kleine "club" van uitverkorenen die vormelijk, maar tegelijkertijd min of meer vriendschappelijk met elkaar omgingen. Twee van Mullers beste vrienden waren eveneens lid: Stork en Franssen van de Putten. Zijn schoonvader was voor hem lid geweest.

Van het functioneren van het "herenbolwerk" geeft de biograaf een treffend voorbeeld. Toen in 1882 zijn Amsterdamse broer Pieter Nicolaas voor de Eerst Kamer werd gekozen, schreef Muller aan zijn zoon: "... onder ons gezegd vind ik het *médiocre*, omdat de Rotterdamse belangen tegenwoordig in Amsterdam zoo worden tegengewerkt en hij zulk een ingefleischte Amsterdammer is". (Muller, 361). Zijn broer bedankte voor het lidmaatschap omdat hij, strijdend voor de belangen van Amsterdam, niet in conflict wilde komen met zijn broer.

Zoals in zoveel andere situaties was Muller ook in de Eerste Kamer een vurig bepleiter van de vrijhandel. In zijn maidenspeech zei hij, in zijn ge-

bruikelijke gezwollen beeldspraak, het volgende: "Het schijnt mij toe, Mijnheer de Voorzitter, dat in den laatsten tijd de lucht in groote mate bezwangerd is met wat ik zou wenschen te noemen de miasmen van het protectionisme, en het schijnt wel alsof er eenig gevaar bestaat, dat die woekerplant bij ons allengs het goede zou kunnen verstikken wat onder vrijheid is tot stand gekomen". (Muller, 358). Hij kreeg door deze uitspraken enkele malen een meningsverschil met de Maastrichtse industrieel Regout, die in de Eerste Kamer regelmatig het protectionisme verdedigde.

Muller behoorde tot de gematigd vooruitstrevende vleugel van de liberale partij, maar bij algemene politieke kwesties was hij vaak zeer behoudend. Zo stemde hij enkele keren als enige liberaal tegen uitbreidingen van het kiesrecht. Ook bij de laatste gelegenheid, in 1896, was hij tegen: "Er is de laatste jaren reeds zoveel op het gebied der sociale wetgeving gedaan, dat de ervaring mijns inziens afdoende heeft bewezen dat het volkomen overbodig is om de arbeidende klasse 'en masse' tot het kiesrecht toe te laten ten einde haar verbetering van sociale positie door wetgeving te bezorgen..." (Muller, 382).

Muller bleef tot zijn dood zakelijk en politiek actief. Weliswaar droeg hij veel van zijn zaken over aan zijn zoons, maar op hoge leeftijd (hij was toen vierenzeventig) was hij nog bezig met de oprichting van een consortium voor koffieplantages op Sumatra, waarvoor hij bij vrienden en relaties geld probeerde te krijgen. De zaak werd geen succes, hoewel ze zich nog tot na de eeuwwisseling voortsleepte. Het was de niet ongebruikelijke weg van veel speculatieve investeringen in Indië. Muller zou de opheffing niet meer meemaken: in 1898 stierf hij.

Slot

De schaal waarop het leven van een negentiende-eeuwer als Muller zich afspeelde was veel kleiner dan nu. Alles, het ondernemerschap, het bedrijven van politiek, het participeren in het "denkende deel" der natie, ging hand in hand. Het politieke leven was gemakkelijk te overzien. Een klein we-

reld, vrienden en verwanten bezetten de belangrijke bestuurscolleges. Er waren zeker onderlinge tegenstellingen, maar toch vormden "de Heren" één grote familie, vertegenwoordigers als zij waren van dezelfde standen van aanzienlijken en gegoeden. De verhoudingen waren zodanig dat bijvoorbeeld Huibert van Rijckevorsel in een brief aan de Minister van Koloniën langs zijn neus weg even kon opmerken: "Mag ik Uw Exc. nog herinneren aan mij verzoek om den Heer van Lansberge Chargé d'affaires te maken? Ik kon eigenlijk (Uw Exc. vergeve mij de indiscrete inmenging) niet begrijpen dat zulk eene belangrijke kwestie ook met het oogpunt der gevolgen, niet in de Ministerraad wordt gebracht". (Muller, 55).

Bij de beoordeling van de indrukwekkende hoeveelheid activiteiten die Muller, zoals zoveel van zijn tijdgenoten, ontplooidde, moet deze kleinheid van schaal niet vergeten worden. Deze activiteiten hadden overigens praktisch steeds te maken met zijn zaken en "maatschappelijk nut". Voor kunst -muziek of toneel bv,- had hij geen belangstelling. Bij al zijn drukke beslommeringen onderhield Muller een intensief en hartelijk contact met ouders, broers, zusters, neven en nichten. Niets in het boek suggereert dat het gezins- en familieleven onder zijn werkzaamheid moest lijden. Maar ook hier, in zijn "privé-leven", stonden niet zelden de zaken centraal, getuige bv. de geciteerde briefjes van Muller aan zijn zoons (Muller, 464) en van Mevr. Muller aan een vriendin (Muller, 307). Gewend als we tegenwoordig zijn aan een scheiding tussen "werk" en "privé" is het samengaan tussen beide iets geworden wat onze bevreemding wekt. Een boek als dit leert hoe vanzelfsprekend dat samengaan in de vorige eeuw nog was.

Noten

We bedanken Bart van Heerikhuizen voor zijn opbouwende kritiek op een eerdere versie van dit stuk.

1. Vergelijk de recensie van Johan de Vries in het NRC-Handelsblad van 28 oktober 1977.

2. Zie Schijf, 1978. Muller had in 1886 nog maar één functie binnen de 142 geselecteerde bedrijven. Zijn broer Pieter Nicolaas, zijn goede vrienden Marten Mees, bankier in Rotterdam, en Charles Stork, oprichter van de machinefabriek en het textielbedrijf van die naam, hadden wel verscheidene functies in het netwerk.
3. Balthasar Heldring was de zoon van Otto Gerhard Heldring, een invloedrijke dominee te Amsterdam; hij was de vader van Ernst Heldring, de schrijver van de fascinerende *Herinneringen en Dagboek*. Johan de Vries, die het dagboek heeft uitgegeven, merkt over Otto Gerhard op: "door Otto Gerhard's talrijke relaties met de economische vooraanstaanden uit de Reveil-kring was hun pad (dat van de kinderen, B&S) naar een leidende positie in de wereld van het bedrijfsleven geëffend. Als bankiers zouden zij er een voordeel van trekken, dat de klank van de naam Heldring die was van zedelijk hoogstaand, economisch competent." (Herinnering, 3).

Literatuur

- Brugmans, prof. dr. I.J. (1963), *Begin van twee Banken*, Rotterdam.
- Burke, Peter (1974), *Venice and Amsterdam*, A study of seventeenth-century elites. Temple Smith, London.
- van Dijk, Henk (1976), *Rotterdam 1810-1880*. Aspecten van een stedelijke samenleving, Interbook International B.V., Schiedam.
- Herinneringen en dagboek van Ernst Heldring* (1970), uitgegeven door dr. Joh. de Vries, Wolters-Noordhoff, Groningen.
- Mees, Mr. W.C. (1946), *Man van de Daad*. Mr. Marten Mees en de opkomst van Rotterdam. Rotterdam.
- Quack, H.P.G. (1886), *Beelden en Groepen*. Studiën, Amsterdam.
- Schijf, Bert (1978), "Een netwerk in het bedrijfsleven van 1886; een eerste beschrijving" in *Cahiers voor Politieke en Sociale Wetenschappen*, jaargang 1, no 3, blz. 61-76.
- Stork, Ir. C.F. en Mej. J. Stork (1918), *C.T. Stork in zijn Leven en werken geschetst 1822-1895*.
- van Tijn, Theo (1965), *Twintig jaren Amsterdam*, Scheltema & Holkema, Amsterdam.